

19. Психотерапевтическая энциклопедия / Под ред. Б. Д. Карвасарского. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 752 с.
20. Ракитин В. И. Искусство видеть / В. И. Ракитин. – М. : Знание, 1972. – 128 с.
21. Рудестам К. Групповая психотерапия / К. Рудестам. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 384 с.
22. Сотська Г. І. Образотворче мистецтво як засіб розвитку особистості. Мистецтво у розвитку особистості: [Монографія] / за ред., передмова і післямова Н. Г. Ничкало. – Чернівці : Зелена Буковина, 2006. – 255 с.
23. Шапарь В. Б. Словарь практического психолога / В. Б. Шапарь. – М. : ООО «Издательство АСТ»; Харьков : Торсинг, 2004. – 734 с.

УДК 37.035.6-057.874:784.6(477)(051)

Калабська В. С.

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСУ «СВІТЛО» (1910-1914)

В статье исследуется историко-педагогическая мысль на страницах украинского педагогического журнала начала XX в. «Свитло» по использованию образцов украинской устной народной словесности в формировании патриотизма школьников. Указано, что украинский музыкальный фольклор отражает национальную историю, в нем творчески осмыслено славное и трагическое прошлое, что является основой для воспитания патриотизма, активной гражданской позиции.

Ключевые слова: патриотизм, украинский музыкальный фольклор, школьники, журнал.

The article examines the historical and pedagogical ideas on the pages of Ukrainian pedagogical the periodical early twentieth century «Svitlo» regarding the use samples of Ukrainian oral folk literature in forming patriotism of pupils.

It is noted that Ukrainian folk music reflects national history, it creatively comprehends glorious and tragic past which is the basis for the education of patriotism, active civil position.

Keywords: patriotism, Ukrainian musical folklore, students, periodical.

Патріотизм сьогодні – важлива складова моральних якостей особистості. Це складне почуття, яке визначає ставлення особистості до Батьківщини, держави, родини, довкілля. Він починає формуватися від народження, а найбільш активно розвивається у період молодшого шкільного віку, викристалізовується у юнацькі роки та упродовж наступного життя.

У чинних документах у галузі освіти: Законі України Про освіту (1991) [3], Програмі патріотичного виховання дітей та учнівської молоді (2007) [1], Концепції національно-патріотичного виховання молоді (2009) [7], Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання громадян на 2013-2017 роки (2012) [6] та інших законодавчих актах, що стосуються навчання і виховання молодого покоління розглядають формування патріотизму як пріоритетний напрямок.

Теоретичні аспекти патріотичного виховання розробляли: Г. Ващенко, Б. Грінченко, О. Духнович, А. Макаренко, І. Огієнко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, П. Юркевич та інші.

Патріотизм поступово формується під впливом різних чинників. Історично склалося, що українська система освіти й виховання молодого покоління завжди були пронизані глибоким патріотизмом, витоки якого в усній народній словесності. Виховний потенціал фольклору у контексті етнопедагогіки досліджували Г. Волков, О. Духнович, В. Кузь, Н. Побірченко, Н. Сивачук, Г. Сковорода, Р. Скульський, М. Стельмахович, Ю. Ступак, Б. Ступарик, В. Сухомлинський, Є. Сяваско, К. Ушинський, Р. Чмелик та інші.

Видатний педагог ХХ ст. В. Сухомлинський народну лірику вважав саме тим засобом

українського фольклору, що сприяє вихованню патріотизму у школярів, тому використовував її у класній та позакласній роботі. Завдяки народній ліриці вчений відкривав школярам красу рідного краю: «Тільки пісня може розкрити красу душі народу. Мелодія і слово рідної пісні – це могутня виховна сила, що розкриває перед дитиною народні ідеали та сподівання» [12, с. 187-188].

Нині науковці розробляють нові шляхи формування патріотизму шкільної молоді відповідно запитів XXI ст. (змістове навантаження навчальних програм, громадські дитячі організації, заходи у шкільний та позашкільний час тощо), проте значення фольклору у цьому процесі вивчено недостатньо, а історико-педагогічний аспект питання науковцями практично не розглядався. Для сучасного суспільства, школи, освіти цінним є досвід минулого формування патріотизму молодого покоління. Щоб глибше розкрити проблему патріотичного виховання, ми проаналізували зміст праць, розміщених на сторінках українських педагогічних часописів початку XX ст.

Мета нашої статті – висвітлити зміст публікацій українського педагогічного часопису «Світло», що були присвячені патріотичному вихованню школярів засобами українського музичного фольклору.

Журнал «Світло» (Київ, 1910-1914) [10] проводив значну просвітницьку роботу. Він був єдиним до 1917 р. педагогічно-освітнянським місячником на Центральних і Східних землях України, який весь час зазнавав утисків російської влади. Як зазначає С. Сірополко, поява його була повною несподіванкою для загалу українського учительства і громадянства, адже у той час на Україні не було не тільки жодної української легальної школи, а навіть було заборонено учителям у школі при поясненні навчального матеріалу вживати українську мову [11].

Часопис виходив у Києві в 1910–1914 рр. у видавництві «Український Учитель» (вийшло 36 чисел, останнє число за вересень 1914 р. залишилося в коректурі). Журнал містив педагогічно-методичні статті, порушував справи дошкільного виховання, шкільної і позашкільної освіти, захищав права української школи, мови та культури, гуртував учителів та готував діячів народної освіти. Співробітниками «Світла» були українські педагоги і культурні діячі (Х. Алчевська, Є. Вировий, Н. Григорієв, В. Дорошенко, С. Єфремов, Ф. Матушевський, В. Поточний, В. Прокопович, С. Русова, Ю. Сірий, С. Сірополко, Я. Чепіга, С. Шелухін, Г. Шерстюк та інші) та письменники (С. Васильченко, Л. Пахаревський, П. Тичина, А. Тесленко та інші).

Редакція часопису ставила перед собою такі завдання: допомога у справі народної освіти, ознайомлення зі здобутками педагогічної думки; висвітлення теоретичних і практичних питань шкільного, позашкільного й сімейного виховання; спеціального висвітлення питання освітніх потреб українського народу. Аналіз змісту публікацій показав, що у них були цінні поради вчителям, батькам щодо виховання молодого українця-патріота засобами музичного фольклору.

У другому номері «Світла» за 1912 р. уміщено статтю «Про виховання любові до рідного краю». Її автор – Д. Збір, вважає, що кожен громадянин повинен любити рідний край, а це почуття «не з'являється одразу, як от би, скажемо, радість, або горе, чи жах, (воно) витворюється повагом» [4, с. 10]. Любов до Батьківщини, на думку автора, починається з любові до всього рідного – матері, батька, брата, сестри, хати. Чуття родини він називає «зерном, з якого повинна вийти потім буйна рослина любові до справжнього рідного краю» [4, с. 12]. Автор статті диференціює дітей за місцем проживання (на сільських і міських), за класовим станом (на бідних і забезпечених), шляхи виховання яких від колиски розходяться, а відповідно різним є і вплив на формування їхніх почуттів до України. Наприклад, для дитини, яка виростає у селі, з кожним роком межі рідного краю розширюються: їй доводиться бувати і в полі, і в лісі, брати участь у різних видах праці, родинних та календарних обрядах, дотримуватися звичаїв, тому її патріотичні почуття укорінюються. Чого не відбувається з дитиною державного службовця, яка разом з батьками постійно змінює місце свого проживання. Таким чином, автор виокремлює формування двох рецепцій патріотизму – етнічного та імперського.

Д. Збір акцентує увагу на значенні у формуванні патріотизму засобів фольклору,

звичаїв і обрядів, особливо, коли це вимагає участі дитини: носіння вечері (під Різдво), колядування, щедрування (під Новий рік), посівання (на Новий рік), прибирання двору й хати клечанням і т. ін. Це назавжди залишає слід у душі дитини й прив'язує до рідного краю. З цим багажем вона йде до школи, де розширюється її світогляд читанням відповідних текстів, розмовами про історичні події рідного краю. Поряд з цим, автор з гіркотою констатує: «Життя і школа, діло і слово не йдуть у парі в школі на Україні, через весь курс якої червоною ниткою проходить нехтування того рідного ґрунту, на якому зросла дитина з її світоглядом, що в йому глибоко вкорінилися всі її почування, симпатії й антипатії, того ґрунту, на якому тільки й можливий дальший розвиток природніх сил дитячої душі» [4, с. 16].

У статті «Мистецтво в школі» (Світло, 1912. – № 5) С. Чарнолуська підкреслює велике значення мистецтва у вихованні дітей, рекомендує використовувати зразки фольклору (пісні, казки), театралізувати народні свята (Різдво, Великдень), оздоблювати школу українськими народними орнаментами і т. і. На її думку, під час занять, учитель повинен давати співати учням тільки гарні мелодійні пісні «найбільш народні, свої рідні» [13, с. 32], адже їхнє виконання щиро і гарним голосом або гуртом виконавців глибоко впливає на дитячу душу. Авторка статті дає перелік збірників пісень з нотами, що придатні до використання у школі: «Збірка народних пісень в хоровому розкладі» М. Лисенка, збірка пісень для сім'ї і школи «Луна» К. Стеценка, «Українські колядки й щедрівки» (3 випуски), «Збірничок українських пісень» А. Хведоровича, «Український співаник» 100 пісень з нотами Б. Арсеня. Такий перелік збірок з українськими народними піснями свідчить як про професійний підхід до співів, так і про високу громадянську свідомість авторки.

У статті «Невичерпна педагогічна сила» В. Поточного, яка була надрукована у 7 номері «Світла» за 1912 р., зазначається, що мистецтво – дієвий педагогічний засіб, особливо музика. Людство здавна, ще за часів класичної доби у греків, використовувало її в справі виховання молоді. Характеризуючи стан освіти у школах на початок ХХ ст., автор зазначає, що навчальні заклади переважно формально дбають про розвиток дитини. В. Поточний переконаний, що музика – це ідеальна мова почуттів. Пісня перероджує душу. Особливу увагу потрібно приділити народній пісні, найдорожчій спадщині від попередніх поколінь, які вклали в неї скарби свого духу. Народна пісня повинна бути бажаним, неодмінним елементом у кожній школі. Розмірковуючи над її роллю в житті етносу, автор приходить до висновку, що саме вона може виховати патріотичну молодь: «Через народну пісню, як і через народну мову, діти прилучаються до вічного живого джерела народного духу, стають синами свого народу. Полюбивши народну пісню, вони люблять і свій народ, що ту пісню утворив, із повагою ставитимуться до його труженного життя» [9, с. 11]. Народна пісня, на думку В. Поточного, також здатна протистояти асиміляції: «Ніби приворот-зілля, вона таємними стежками доходить до серця, відживляє там засмічені чужим намулом джерела народнього почуття і направляє діяльність духу на ті шляхи, кудюю народне життя йде» [9, с. 11]. Вчений вважав, що використання народної пісні в початковому вихованні «все одно, що молоко матері для немовляти, яке повноцінно не замінить інша їжа» [9, с. 11], що народна пісня – найкращий засіб національного виховання.

Питання формування етнічного патріотизму засобами фольклору, зокрема українською лірикою, порушив О. Верходуб у статті «На крилах рідної пісні» (Світло, 1913. – № 4). Через десятиліття зі сторінок часопису до нас промовляє голос палкого патріота, який бив тривогу з приводу того, що стан українці позбулися своєї політичної самостійності, були роз'єднані, не мали своїх законів, рідної школи. Національна еліта майже втратила зв'язок зі своїм народом «розійшлась, розлетілась вона по всіх-усюдах гонити воду на чужі млини, збагачувати своєю працею чужі культури ... порвавши з ним [народом – К. В.] ті традиції, над котрими віє дух споконвічних ідеалів народу нашого» [2, с. 7]. Автор статті вважав, що на шляху національного відродження українська пісня відіграє важливу роль, а її значення в етнопедагогіці недостатньо оцінено. Він нагадує, що стародавні греки у школах навчали трьом предметам: гімнастики, грамоті та музики, а отже і в українських школах повинна панувати і бути предметом навчання рідна українська пісня, особлива та, що формує патріотичні почуття у молодших школярів. Але щоб використовувати пісні на заняттях

наддніпрянських шкіл на початку ХХ ст. викладачеві потрібно було бути теж патріотом. Учителство переслідувалося шкільним начальством, духовенством, цькувалося російською поліцією, пресою за пропаганду у школі рідної пісні. Під час виконання української пісні, на думку педагога, учень переживає естетичне почуття, яке є могутнім знаряддям виховання, адже «одкриває найглибші закутки дитячої душі і примушує її горіть новим ще невідомим горінням, примушує її робитись кращою і засвоювати собі емоційно ті культурні цінності, які не завше дитина може собі засвоїти через слово, малюнок, живий приклад і т. д.» (*збережено правопис оригіналу*) [2, с. 9]. Таким чином, українська народна пісня викликає у дитячій душі глибокі емоційні переживання «з найтоншими, з найніжнішими» відтінками, формує щирю любов до всього рідного.

Видатний педагог, психолог, громадський діяч Я. Чепіга, ідеї якого значною мірою вплинули на розвиток педагогічної науки в Україні, також друкував свої праці на сторінках часопису «Світло». Так, наприклад, у праці «Ґрунтовні принципи нормальної школи» (Світло, 1911. – № 1) Я. Чепіга характеризує, якою повинна бути школа: народною, національною, природничою, вільною, реалістичною (частиною народного організму). Автор вважав, для цього потрібно використовувати засоби українського фольклору, адже «...народна правдива школа може бути створена тільки в душі нації, її мови, її історії, звичаїв, її переказів, її культури, її духовної творчості» [5, с. 4].

У 1914 р. перший україномовний педагогічний журнал «Світло» перестав існувати внаслідок заборони україномовної періодичної преси та у зв'язку з початком першої світової війни [8]. Але за нетривалий період (4 роки) він відіграв особливу роль. Чимало публікацій красномовно свідчать про особливу увагу українських педагогів до питання формування патріотизму у молоді засобами українського музичного фольклору, що сприяло би відродженню національного виховання, національної школи, яке було болючим та актуальним для українського суспільства передвоєнної доби.

Література

1. Бех І. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / Іван Бех, Катерина Чорна // Світ виховання. – 2007. – № 1 (20). – С. 23-34.
2. Верходуб О. На крилах рідної пісні / О. Верходуб // Світло. – 1913. – № 4. – С. 6-12.
3. Законодавство про освіту. – Х. : ПП «ІГВІНІ», 2005. – 240 с.
4. Збір Д. Про виховання любові до рідного краю / Д. Збір // Світло. – 1912. – № 2. – С. 9-21.
5. З-кевич Я. Ґрунтовні принципи нормальної школи / Я. З-кевич // Світло. – 1911. – № 1. – С. 3-7.
6. Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання громадян на 2013-2017 роки (проект) : схвалено колегією Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.05.2012 р.
7. Концепція національно-патріотичого виховання молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osvita.ua/legislation/other/5397/>
8. Нариси історії українського шкільництва. 1905–1933 : навч. посібник / О. В. Сухомлинська [та ін.] ; за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Заповіт, 1996. – 304 с.
9. Поточний В. Невичерпна педагогічна сила / В. Поточний // Світло. – 1912. – № 7. – С. 5-15.
10. Світло. – 1910-1914.
11. Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. – К. : Наук. думка, 2001. – 912 с.
12. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические сочинения : в 3 т. / В. А. Сухомлинский ; сост. О. С. Богданова, В. З. Смаль. – М. : Педагогика, 1979. – Т. 1. – 560 с. : ил.
13. Чарнолуська Є. Мистецтво в школі / Є. Чарнолуська // Світло. – 1912. – № 5. – С. 29-34.